

**ՀԱՅ ԱԶՍՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՄ ԻՄԱՐԱՑԵԼ ՕՐԻԻ ԵՎ ՀԱՅ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ**

XVIII դարի առաջին տասնամյակներում Հայաստանը դեռևս բաժանված էր Սեֆյան Պարսկաստանի և Օսմանյան կայսրության միջև: Այդ դժվարին պայմաններում հայությանը միավորող միակ ամբողջական կառույցը շարունակում էր մնալ Հայ Առաքելական Եկեղեցին: Հայ ժողովրդի հոգևոր կենտրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, հայության երկու հատվածներից որևէ մեկը վտանգի տակ չդնելու համար, ստիպված էր գործել մեծ զգուշավորությամբ¹: Ստեղծված իրավիճակում հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի կազմակերպման գործում կարևոր նշանակություն ունեին Արցախը և Սյունիքը՝ շնորհիվ հայկական պետականության մարմնավորումը հանդիսացող մեկիքությունների, ինչպես նաև այդ գործում դեկավար դեր ստանձնած Հայ Առաքելական Եկեղեցու արևելյան թեմերն առաջնորդող Գանձասարի կաթողիկոսության²:

Ս. Էջմիածինը, ուշադրության կենտրոնում պահելով Գանձասարի կաթողիկոսության ներքին՝ նվիրապետական և տնտեսական կյանքի հիմնական ոլորտները, ինչպես նաև արտաքին աշխարհի հետ ծավալված գործունեությունը, ձգտում էր ուժեղացնել նրա դիրքերը: Այդ տեսակետից կարևոր էր Գանձասարի կաթողիկոսությունում երկաթոռության³ հետևանքով առաջացած

¹ Տե՛ս Օրմանյան Ս., Ազգապատում, հ. Բ, Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 3114:

² Դանիելյան Է., Գանձասարի պատմություն, Ե., 2005, էջ 201, 204, 219:

³ Դեռևս XVI դարի կեսից աթոռակալական պայքար էր ծավալվել Գանձասարի կաթողիկոսական աթոռը զբաղեցնող Խաչենի Հասան-Ջալալյան իշխանական տան ներկայացուցիչ հոգևորականների և կաթողիկոսական աթոռին ժառանգաբար տիրելու նրանց իրավունքը վիճարկողների միջև: Պայքարը, որ հատկապես սրվել էր Գանձասարի Երեմիա կաթողիկոսի (1676-1700 թթ.) և նրան հա-

խնդիրների լուծման ուղղությամբ քայլերի ձեռնարկումը: Պատահական չէր, որ 1709 թ. հունիսի 18-ին Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ալեքսանդր Ջուղայեցին (1706-1714 թթ.) նամակով հորդորում էր Գանձակի մելիքներ Քյամալին և Բայանդուրին վերջ դնել Գանձասարի կաթողիկոսությունում տիրող երկպառակությանը, իսկ եթե դա չհաջողվի, կաթողիկոսներից մեկին՝ Եսայի Հասան-Ջալալյանին, կամ Ներսես Ջրաբերդցուն կաթողիկոս ճանաչել, ծայրահեղ դեպքում «երկուքն նս կայցեն կաթողիկոսական պատուով»¹: Այդ ընթացքում Արցախի մելիքների ջանքերով Եսայի Հասան-Ջալալյանը և Ներսես Ջրաբերդցին հաշտվում են: Նրանց համագործակցության մասին հետագայում Բաֆֆին գրել է. «Եսայի և Ներսես միացած Ղարաբաղի մելիքների հետ՝ գործում էին հայրենիքի փրկության համար»²: Համերաշխության հաստատումը հնարավորություն էր տալիս համախմբել ուժերը և նախապատրաստվել ազատագրական պայքարի կազմակերպմանը:

XVIII դարի սկզբներին հայ ազատագրական շարժման նոր ավելի կազմակերպված փուլի սկզբնավորումն անխզելիորեն կապված է Իսրայել Օրիի (1659-1711 թթ.)³ անվան հետ: Դա մի ժամանակաշրջան էր, երբ Օրին, վերջնականապես հույսը կտրելով արևմտավրոպական տերություններից օգնություն ստանալուց, Հայաստանի ազատագրման խնդիրը կապեց Ռուսաստանի հետ⁴: Դեռևս 1708 թ., ռուսական պատվիրակության ղեկավարի

կաթոն Սիմեոն Խոտորաշենցու (1675-1701 թթ.) աթոռակալության տարիներին, շարունակվում էր նաև նրանց հաջորդած Եսայի Հասան-Ջալալյանի (1701-1728 թթ.) և Ներսես Ջրաբերդցու (հակաթոռ 1706-1728 թթ., կաթողիկոս 1736-1763 թթ.) միջև (Մկրտումյան Լ., Աղվանից (Գանձասարի) կաթողիկոսությունը XVII-XIX դդ., Ե., 2006, էջ 54, 69-78):

¹ Մատենադարան, ձեռագիր N 4331, էջ 19ա:

² Բաֆֆի, Խամսայի մելիքությունները, Երկերի ժողովածու, հ.10, Ե., 1964, էջ 476:

³ 1699 թ. ապրիլի 29-ին Սյունյաց մելիքների կողմից Պետրոս I-ին ուղղված նամակում նշվում էր, որ Իսրայել Օրին սերում էր Պռոշյան իշխանական տնից (Эзов Г., Сводения Петра Великого с Армянским народом, СПб., 1898, с. 17):

⁴ Իսրայել Օրին այդ վճռական և բախտորոշ քայլին դիմեց Պֆալցի կուրֆյուրստ Հովհան-Վիլհելմի և Հռոմեական Կայսրության կայսր Լեոպոլդի խորհրդով

կարգավիճակում ժամանելով Պարսկաստանի մայրաքաղաք Սպահան, Իսրայել Օրին ընդունվել էր շահ Մուլթան Հուսեյնի կողմից ռուսական դեսպաններին հատկացվող պատվով¹։ Իր մերձավոր ընկեր և զինակից Մինաս վարդապետ Տիգրանյանի² հետ նամակագրական կապի միջոցով Օրին պետք է կարևոր տեղեկություններ հաղորդեր ռուսական արքունիքին Պարսկաստանի ներքին կյանքի և քաղաքական կացության վերաբերյալ³։

Մակայն Պարսկաստանում Օրին միայն դիտողի և հետախույզի դերում չէր։ Նրա հիմնական նպատակը շարունակում էր մնալ Հայաստանի ազատագրման ծրագրերի իրագործման համար անհրաժեշտ քայլերի ձեռնարկումը։ Պատահական չէ, որ Պարսկաստան գնալիս և այնտեղից վերադառնալիս Օրին հանդիպել էր ինչպես Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ալեքսանդր Ջուղայեցու, այնպես էլ Գանձասարի կաթողիկոս Եսայի Հասան-Ջալալյանի հետ⁴։

(Յօժ Դ., նշվ. աշխ., էջ 133, հմմտ. Տոլբացյան Ե., XVIII դարի հայ ազատագրական շարժումները և ռուսական կողմնորոշումը։ Պետրոս Ա և հայերը, Մ., 2005, էջ 18-19)։

¹ Տե՛ս Յօժ Դ., նշվ. աշխ., էջ 247։ Հովհաննիսյան Ա., Դրվագներ հայ ազատագրական մաքի պատմության, գիրք 2, Ե., 1959, էջ 599։

² Իսրայել Օրին և Մինաս վարդապետ Տիգրանյանը ծանոթացել էին դեռևս 1699 թ. Անգեղակոթի ժողովի ժամանակ։ Այստեղ էլ մեկիքները, հաշվի առնելով վարդապետի բանիմաց և վստահելի մարդ լինելը՝ նրան դարձրել էին Օրինի ուղեկիցը և վստահեցրել, թե «երկուսը միասին ինչ-որ ասեն ու հաստատեն Ռուսաստանի թագավորին, իրենց համար ընդունելի և հաճելի պիտի լինի» (Յօժ Դ., նշվ. աշխ., էջ 17)։ Մինաս վարդապետն Օրինի եվրոպական ճանապարհորդությունների ժամանակ նրա քարտուղարի և Հայաստանին վերաբերող տեղեկություններ հայթայթողի ու խորհրդատուի դերում էր, իսկ երբ Օրին ուղևորվում էր Պարսկաստան և նրան պետք էր մեկը Ռուսաստանում, ում միջոցով կկարողանար ռուսական կողմին տեղեկություններ հաղորդել իր պատվիրակության գործերի մասին, Մինաս վարդապետն ստանձնեց այդ պարտականությունը (Նույն տեղում, էջ 254)։

³ Յօժ Դ., նշվ. աշխ., էջ 254։

⁴ Նույն տեղում, էջ 243-244, Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 610։

1709 թ. հունիսի 7-ին Ալեքսանդր Ջուդայեցին Պետրոս Մեծին գրեց մի կոնդակ, որից տեղեկանում ենք, որ այդ ընթացքում Օրին այցելել էր Էջմիածին, ուր արժանացել էր սիրալիր ընդունելության¹: Ցարին ուղղված երկար բարեմաղթություններից և օրհնություններից հետո Ալեքսանդր կաթողիկոսը գրում էր, որ Օրին պատմել է Պետրոս Մեծի հայ ժողովրդի նկատմամբ ունեցած սիրո և հարգանքի մասին, «...և մեք ուրախացեալ ցնծացաք և քո հրամանքդ օրհնելով օրհնեցաք, զոր Տէր Աստուած զքեզ հաստատ և պայծառ պահեսցէ ի պարծանս ազգիս քրիստոնէից»²: Այնուհետև, նշելով, որ Իսրայել Օրին հիացրել էր բոլորին՝ բարձր պահելով Պետրոս Մեծի պատիվը, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը վերջինիս մաղթում էր երկարակեցություն և թշնամիներին դիմակայելու կարողություն³:

Այն հանգամանքը, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը հարկ էր համարել օրհնության գիր հղել Պետրոս Մեծին և հաղորդել նրան Օրիի այցելության մասին, հիմք է տալիս ենթադրելու, որ Օրին Էջմիածին էր ժամանել Պետրոս Մեծի հատուկ հանձնարարություններով⁴: Կարևորելով Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ալեքսանդր Ջուդայեցու և ոռոսաց թագավորի միջև նամակագրական կապի հաստատումը, Լեոն եզրակացրել է, որ «Օրին այլևս պատճառ չունեւր դժգոհ լինելու հայ հոգևորականությունից, որն այժմ նրա հետ միասին կանգնած էր հայրենիքի գործն առաջ տանելու համար»⁵: Միաժամանակ Լեոն ընդգծել է Եսայի կաթողիկոսի ունեցած դերը Ս. Էջմիածնում տիրող տրամադրությունների հարցում. «Գուցէ առանց նրա ջանքերի չէր, որ Լույս ճանապարհի վրա կանգնած ենք տեսնում և Էջմիածնի աթոռը»⁶:

¹ Армяно-русские отношения в первой трети XVIII века. Сборник документов, т. II, часть I, Е., 1964, с. 284.

² Նույն տեղում:

³ Նույն տեղում:

⁴ Տե՛ս Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 604:

⁵ Լեոն, Հայոց պատմություն, հ. 3, գ. 2, Ե., 1973, էջ 99:

⁶ Նույն տեղում:

Ինչպես տեսնում ենք, արդեն իսկ նամակագրական կապի հաստատումն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի և ռուսական ցարի միջև Լեոյի կողմից դիտվում էր որպես առաջընթաց քայլ ազատագրական շարժման գործում: Հարկ է նշել, որ նամակում շատ են հաճոյախոսություններն ու բարենադրանքները, սակայն այնտեղ չի խոսվում Բարայել Օրիի ձեռնարկած գործի մասին: Հնարավոր է, որ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ստիպված էր ի պաշտոնե զգուշություն դրսևորել և հնարավորություն չուներ ավելին գրելու¹:

Հետաքրքիր է դիտարկել նաև Գանձասարի կաթողիկոսության վերաբերմունքը Օրիի և նրա ձեռնարկած գործի նկատմամբ: Դեռևս 1699 թ. Գանձասարի հոգևոր ներկայացուցիչները մերժողական դիրքորոշում էին դրսևորել Օրիի նկատմամբ՝ զգուշանալով, որ, լինելով Պֆայցի կողմից ուղարկված դեսպան, Օրին կվորձի կաթողիկոսություն սերմանել հայ ժողովրդի մեջ: Ներկայացնելով Պֆայցյան ծրագրի նշանակությունը՝ Օրին ամեն կերպ աշխատում էր մեղմել դրա կաթողիկ ուղղվածությունը, սակայն հենց Հռոմի պապի գերակայության ճանաչման ակնարկը հանդիսացավ այն պատճառը, որ Օրին մերժողական պատասխան ստացավ Գանձասարի միաբանությունից²: Այժմ, երբ Օրիի արևմտաեվրոպական կողմնորոշումը փոխարինվել էր ռուսականով, կաթողիկոսություն ընդունելու պայմանը վերացել էր: Ուստի Գանձասարի կաթողիկոսության դիրքորոշումը միանշանակ էր՝ ամեն կերպ աջակցել Բարայել Օրիին³: Երբ Օրին, ավարտե-

¹ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսությունը բազմաթիվ թեմեր ուներ Պարսկաստանում և Օսմանյան կայսրությունում, ուստի ակնհայտ ռուսամետ դիրքորոշման դեպքում կարող էր փոստով տակ դնել դրանց հետագա գործունեությունը (Մկրտումյան Լ., նշվ. աշխ., էջ 87):

² Տե՛ս Օրմանյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 3112-3116: Հմմտ. Դանիելյան Է., նշվ. աշխ., էջ 213:

³ Հայ հոգևորականությունը՝ հանձին Շապի Հասան-Ջալալյանի, այս անգամ օգնություն ցուցաբերեց Բարայել Օրիին: Գանձասարի կաթողիկոսը դարձավ քաղաքական շարժման ղեկավար, որովհետև, ինչպես նշել է Եղիշե Գեղամյանցը, «մեջտեղում եկեղեցու միության հարց չկար, և խնդիրը վերաբերում էր հայ-

լով ռուսական պատվիրակության ղեկավարի առաքելությունը, մեկնում էր Մոսկվա, մի քանի եկեղեցականների ուղեկցությամբ նրա հետ էր նաև Գանձասարի Եսայի կաթողիկոսը, որը նպատակ ուներ անձամբ հանդիպել Ռուսաց թագավորի հետ և պայմանավորվել Հայաստանի ազատագրության հարցերի վերաբերյալ¹: Հետագայում այս մասին Եսայի կաթողիկոսը գրում էր Պետրոս Մեծին. «Իսրայել Օրի դեսպանն եկն երկիրս Հայոց և զհամբաւ բարեյաղթութեանդ աիռեալ տարածեաց ի լսելիս մեր ամենեցուն. և այնքան յորդորեցաք ի սեր քո մինչ ես իմովք միաբանիք ելեալ ընդ նմա հանդերձ եկինք մինչն ի Յաշթարաքան քաղաք առ ի տեսութիւն և երկրպագութիւն մեծ և բարձր թագավորութեանդ»²:

Իսրայել Օրին և Եսայի Հասան-Ջալալյանը մեծ դժվարություններով միայն 1711 թ. օգոստոսին հասան Աստրախան, սակայն հենց այդտեղ էլ ընդհատվեց նրանց ուղևորությունը, քանի որ նույն ամսում Օրին մահացավ: Եսայի կաթողիկոսը, որպես հավատարիմ զինակից, մնաց Օրիի կողքին մինչև նրա կյանքի վերջին օրերը: Օրիի մահից հետո Եսայի կաթողիկոսը վերադարձավ Գանձասար³:

կական քաղաքական անկախությանը» (Գեղամյանց Ե., Իսրայել Օրին և իր քաղաքական ծրագիրը, Բաքու, 1914, էջ 52):

¹ Տե՛ս Յօս Դ., նշվ. աշխ., էջ 312:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 316:

³ Պետրոս Մեծին ուղղված վերոհիշյալ գրության մեջ Եսայի Հասան-Ջալալյանն անդրադարձել է Իսրայել Օրիի մահվանը. «...դեսպանն անդ մեռաւ ե գամենայն ինչս նորա ե մեր ցիր ու ցան արարին, ե ոչ ոք չունէաք ասպնջական ե ծանոթ, դարձեալ դարձաք յետս ե եկաք յերկիրս մեր» (Յօս Դ., նշվ. աշխ., էջ 316): Հենվելով ռուսական պաշտոնական գրությունների վրա, որոնց համաձայն Օրիի թաղումը տեղի էր ունեցել Աստրախանի հայկական եկեղեցու բակում զուսավորչական եկեղեցու ծեսով» (Նույն տեղում, էջ 277-278)՝ Ա. Հովհաննիսյանը գրել է, որ Գանձասարի Եսայի կաթողիկոսը ե նրա հետ ժամանած եկեղեցականները, «թաղման կարգ կատարելով, հարգանքի տուրք էին մատուցել անժամանակ մեռած հայ քաղաքական գործչին, որն անձնապես լինելով հավատացալ կաթողիկ՝ ի վերջո խախտել էր դարերի տրադիցիան՝ դնելով հայ ազատագրական շարժումը դավաճաբանական բացառությունների հաղթահարման շավիղի վրա» (Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 621):

Մինաս վարդապետ Տիգրանյանը և Շապի Հասան-Ջալալյանը, համագործակցելով Արցախի մելիքների հետ, ստանձնեցին ազատագրական պայքարի հետագա կազմակերպման գործը: Հայտնելով Պետրոս Մեծին Օրիի մահվան մասին՝ Մինաս վարդապետը խնդրում էր իրեն մոռացության չտալ և խոստանում էր ծառայություններ մատուցել ռուսական կառավարությանը¹: Օգտվելով իր ձեռք բերած ծանոթություններից՝ Մինաս վարդապետը շարունակում էր դիմումներ անել և խնդրանքներ ուղղել ռուսական կառավարությանը հայ ազատագրական պայքարի գործում օգնություն ստանալու նպատակով: Իսկ Գանձասարի կաթողիկոս Շապի Հասան-Ջալալյանը դարձավ այն մարդը, ով շարունակություն տվեց Իսրայել Օրիի սկսած գործին: Լեոն այդ մասին գրել է. «Այդ մարդն էր, որ եկեղեցու հովվի պաշտոնի հետ միացրեց զինվորական գործունեությունը... Շատ բան չէր կարող անել Օրին, եթե նրա հետ միաժամանակ Գանձասարում չլիներ Շապի կաթողիկոսը: Պատմության ընթացքը ցույց է տալիս, որ ազատության գաղափարը Օրիի հետ վաղաժամ գերեզման կմտներ, եթե Շապին իր վրա վերցրած չլիներ սկսած գործի շարունակությունը»²:

Պատմագրության մեջ եղել է ակնարկ, որ Իսրայել Օրիի ազատագրական պայքարի ռուսական ծրագիրն ընդունվել էր Շապի Հասան-Ջալալյանի կողմից, քանզի Գանձասարի հայրապետը ձգտում էր իր եկեղեցական ազդեցությունը տարածել նաև Մոսկվայի, Աստրախանի և Ռուսաստանի ամբողջ հարավի հայության վրա³: Եթե նույնիսկ ճիշտ համարենք այդ տեսակետը, միևնույն է, ակնհայտ է, որ Հասան-Ջալալյանի այդ ձգտումը նույնպես ծառայեցվելու էր Հայրենիքի ազատագրման խնդրին: Ուստի առավել հավանական է, որ Շապի կաթողիկոսը զինվորագրվել էր հայ ժողովրդի ազատագրությանը և այն հաջողու-

¹ Տե՛ս Զոօ Ղ., նշվ. աշխ., էջ 311-313:

² Լեոն, Երկերի ժողովածու, հ. 5, Ե., 1986, էջ 486:

³ Տե՛ս Армяно-русские отношения в первой трети XVIII века. Сборник документов, т. II, часть I, с. 22.

թյամբ իրականացնելու, այդ գործին Ռուսաստանի հայությանը նս մասնակից դարձնելու համար, հարկ էր, որ իր ազդեցությունը տարածեր նաև Ռուսաստանում¹: Բացի այդ Եսայի Հասան-Ջալալյանը, կողմնորոշվելով դեպի Ռուսաստան, ձգտում էր բարեկամական կապեր պահպանել նաև այլ պետությունների հետ, որոնցից այս կամ այն օժանդակությունը կարելի էր ակնկալել Օրիի ձեռնարկած ծրագրի իրագործման համար²: Այս ամենից հետևում է, որ Եսայի կաթողիկոսը, հավանություն տալով Օրիի ծրագրին, վարձում էր օգտագործել բոլոր հնարավոր միջոցներն ընդհանուր նպատակի իրականացման համար:

Եվ իրոք, ինչպես ցույց տվեցին հետագա իրադարձությունները, Եսայի Հասան-Ջալալյանն իր ողջ կյանքն ու գործունեությունը նվիրեց հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի կազմակերպմանն ու ղեկավարմանը: Նա դրսևորեց իրեն որպես հայրենասեր և ազատասեր անձնավորություն, տաղանդավոր քաղաքագետ ու դիվանագետ, ով ներքին ու միջազգային բարդ իրադրության պայմաններում կարողանում էր արագ կողմնորոշվել և ճիշտ ուղղության տալ ազատագրական պայքարին: Հայկական սղնախների կազմակերպումը, հայ-վրացական և հայ-ռուսական ռազմա-քաղաքական դաշինքի գաղափարը, որի ոգեշնչողներից ու ակտիվ կենսագործողներից մեկն էր նա, դրա վառ ապացույցն է³:

Այսպիսով, այն քայլերը, որ ձեռնարկվել էին Բսրայել Օրիի կողմից, կարևոր հիմք հանդիսացան ազատագրական գործի հետագա կազմակերպման համար, և արդեն XVIII դարի 20-ական թթ. վերածվեցին լայնածավալ ազատագրական շարժման Սյունիքում և Արցախում:

¹ Տե՛ս Ուլուբաբյան Բ., Հայոց Արևելից կողմանց եկեղեցին և մշակույթը, Ե., 1998, էջ 218-219:

² Տե՛ս Հովհաննիսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 612:

³ Տե՛ս Պարսամյան Վ., Ղարաբաղի ազատագրական շարժումների պատմությունը Եսայի Հասան-Ջալալյանի լուսաբանությամբ. - Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1985, էջ 144-145, 155:

АЙК КАРАПЕТЯН
ИИ НАН РА

К ВОПРОСУ О СОТРУДНИЧЕСТВЕ ИСРАЗЛА ОРИ И
АРМЯНСКОГО ДУХОВЕНСТВА В ОРГАНИЗАЦИИ
ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ АРМЯН

РЕЗЮМЕ

В первые десятилетия XVIII в. Армения оставалась разделенной между Сефевидской Персией и Османской империей. Положение армянского народа было крайне тяжелым. В таких условиях, чтобы не поставить под угрозу жизнь армянского народа в восточной и западной частях Армении, Св. Престол Эчмиадзина действовал с большой осторожностью. В сложившейся ситуации активную роль в деле освободительного движения играл католикосат Гандзасара, возглавлявший восточные епархии Армянской Апостольской церкви.

Именно в это время Исразл Ори, окончательно убедившись в необоснованности обещаний западноевропейских стран оказать помощь армянскому народу, связал свои надежды в организации освободительного движения с Россией. Прибыв в Армению, Исразл Ори встретился с Католикосом Всех Армян Александром Джугаеци и католикосом Гандзасара Есаи Хасан-Джалаляном, который оказал всяческую помощь Исразлу Ори и даже изъявил желание лично встретиться с Петром I, чтобы обсудить вопросы об освобождении Армении. Ори и католикос Есаи, направляясь в Москву, добрались до Астрахани, где Ори неожиданно скончался. Есаи организовал похороны Исразла Ори по всем обрядам Армянской Апостольской церкви и, вернувшись в Армению, продолжил руководство по организации освободительного дела армянского народа.

Таким образом, шаги, предпринятые Исразлом Ори, и его сотрудничество с представителями армянского духовенства стали основой для дальнейшей организации освободительного движения, которая переросла в вооруженную борьбу в 20-ые годы XVIII в. в Сюнике и Арцахе.

HAYK KARAPETYAN
IH NAS RA

**THE ISSUE OF COLLABORATION OF ISRAEL ORY AND
ARMENIAN PRIESTHOOD IN THE ORGANIZATION OF
ARMENIAN LIBERATION STRUGGLE**

SUMMARY

In the first decades of XVIII century, when Armenia remained divided between of Safavid Persia and Ottoman Empire, the condition of Armenian people was extremely hard. In such situation, in order not to put the lives of Armenian people, living in Eastern and Western parts of Armenia, under threat, the Mother See of Holy Etchmiadzin acted with great caution. In such situation the Catholicosate of Gandzasar, leading the eastern eparchies of the Armenian Apostolic church, played an active role in the liberation struggle.

Exactly at that time Israel Ory, finally convinced in the baselessness of promises of Western European countries to help the Armenian people, relied on Russia in organizing the liberation struggle. Arriving in Armenia, Israel Ory met the Catholicos of All Armenians Alexander Djughayetsi and the Catholicos of Gandzasar, Yesayi Hasan-Jalalyan. The latter supported Israel Ory and even wished to meet Peter the Great personally to discuss the matter of liberation of Armenia. On the way to Moscow Ori and Catholicos Yesayi reached Astrakhan, where Ori unexpectedly died. Yesayi Hasan-Jalalyan organized the burial of Israel Ory, according to all rites of the Armenian Apostolic church. Returning to Armenia, he continued leading the organization of liberation struggle of the Armenian people.

Thus, the steps taken by Israel Ory and his collaboration with the representatives of the Armenian priesthood became the basis for further organization of liberation movement, which later regenerated into an armed struggle in Syunik and Artsakh in the twenties of XVIII century.